

S. B. Helleberg.

Kort historik över aktiebolagsinstitutets utveckling i Sverige, särskilt med hänsyn till aktiebolagsregistreringen (fr.o.m. år 1888) och motsvarande tidigare åtgärder, med anvisningar, varest uppgifter och handlingar rörande aktiebolag kunna återfinnas.

Kort historik över aktiebolagsinstitutets utveckling i Sverige, särskilt med hänsyn till aktiebolagsregistreringen (fr.o.m. år 1888) och motsvarande tidigare åtgärder, med anvisningar, varest uppgifter och handlingar rörande aktiebolag kunna återfinnas.

Stockholm i april 1951.

Enligt uppdrag utarbetad av S.B. Helleberg

Amanuens i patent- och registreringsverket.

I.

Tiden före den 1 januari 1849.

A. I början på 1600-talet projekterades i vårt land de första föregångarna till de egentliga aktiebolagen - de s.k. handelskompanierna. I mitten av århundradet började denna associationsform att komma till allt större användning. Från 1700-talets början voro de flesta företag av någon betydelse sådana, som erhållit konungens privilegium (oktroj).

I privilegierna funnos vanligen utförliga bestämmelser om vilka som ägde rätt att vara delägare och om kapitaltillskott. Vidare angavs föremålet för bolagets verksamhet och hur uppkommen vinst skulle disponeras. Detaljerade föreskrifter om styrelsens sammansättning och dess förvaltning av bolagets angelägenheter gavs även.

Några lagbestämmelser rörande ifrågavarande sammanslutningar funnos emellertid icke. Man synes icke ha reflekterat över frågan om

ansvarighetens begränsning och förutsättningarna härför. Stundom gavs privilegium för vanliga handelsbolag. Endast i ett fall har i privilegium uttryckligen uttalats, att participantens ansvar var begränsat till den i bolaget tecknade andelen. Flertalet bolag organiserades emellertid med en mängd in- och utländska aktieägare, som saknade möjlighet att deltaga i förvaltningen. Vidare ålåg det direktionen att iakttaga tystnadsplikt beträffande bolagets intressenter. Av det nyss sagda torde framgå, att dessa senare sammanslutningar voro verkliga aktiebolag.

Privilegium var ej någon nödvändig förutsättning för att ett aktiebolag skulle komma till stånd och driva verksamhet. I privaträttsligt hänseende synes åtskillnad icke ha gjorts mellan aktiebolag med och aktiebolag utan privilegium. När privilegium söktes, var den huvudsakliga avsikten därmed att erhålla sådana förmåner som monopol, statsunderstöd och dylikt.

B. Från 1800-talets början förekom oktroy av statsmakten egentligen endast beträffande aktiebolag, vars verksamhet ägde ett uppenbart allmänt intresse, såsom bank- och försäkringsrörelse och dylikt. I H.j.L. Hammarskjölds redogörelse för bl.a. den svenska bolagsrättens utveckling (sid 80 - 82), intagen som bilaga till de förslag om ny aktiebolagslag m.fl. lagar, som avgivits av en år 1885 av kungl. maj:t tillsatt kommitté (utgivna av trycket Stockholm 1890), redovisas ett flertal aktiebolag, som utan oktroy av statsmakten bildats under tiden 1803 - 1847. Uppgifter om dylika bolag återfinnas även i Lagutskottets betänkande N:o 99 samt Ridderskapets och Adels protokoll (I, sid 498) från 1844 - 45 års riksdag. Därest upplysningar rörande osanktionerade bolag icke kunna erhållas ur nyssnämnda källor, hänvisas till kungl. bibliotekets samling av bolagsordningar. Denna är dock ofullständig

och privilegierna äro ej katalogiserade utan endast sorterade efter bolagens namn.

C. Arkivalier.

Konungens beslut i privilegiärenden återfinnas i de flesta fall i Inrikes Civilexpeditionens registratur (för tiden 1809 - 1840 förvaras sådana beslut i Kammarexpeditionens registratur). Beträffande exempelvis Ostindiska Kompaniet och andra liknande sammanslutningar för handel med utlandet ha beslut om privilegium intagits i Utrikesexpeditionens registratur. Med registratur menas i detta sammanhang en i riksarkivet förvarad fortlöpande kronologisk serie av avskrifter av kungl. brev. Rådsprotokoll och diariier från respektive expeditioner finnas även bevarade, vanligtvis med tillhörande register.

Ansökningshandlingar och utlåtanden m.m. i av konungen före år 1841 avgjorda ärenden förvaras bland handlingarna från den myndighet, som sist avgivit yttrande. För ärenden av förevarande slag torde ifrågavarande myndighet i de flesta fall vara Kommerskollegium. Uppgift om den myndighet, som sist yttrat sig i ett ärende, framgår för övrigt av ingående diariet för vederbörande expedition eller av råds-, respektive statsrådsprotokollet.

Därest dagen för kungl. maj:ts beslut är känd, kan man få fram beslutet direkt ur registraturet samt vidare ur rådsprotokollet inhämta vad som förekommit vid ärendets föredragning i konselj. I annat fall torde det vara ändamålsenligare att börja efterforskningen i diarierna.

Beträffande tiden från och med år 1841, då departementalreformen genomfördes, återfinnas handlingarna i privilegiärenden bland Civildepartementets konseljhandlingar (se nedan under II. A. 3.).

Samtliga här omnämnda arkivalier förvaras i riksarkivet.

D. En omfattande redogörelse över sammanslutningar, som erhållit privilegier (efter år 1848 stadfästelse av bolagsordning; jfr II nedan) har,

förutom av Hammarskjöld i nyssnämnda arbete (sid 57 ff), lämnats av Johan Hagströmer i "Om aktiebolag enligt svensk rätt"; akademisk avhandling (sid 82 ff), Uppsala 1872.

I författningssamlingarna "Kommerceförordningar", utgivna 1747 - 75 av A.A. von Stiernman, avseende åren 1523 - 1718, samt "Utdrag utur alla -::-:-- publique handlingar", utgivna 1742 - 1829 av R.G. Modée m.fl., avseende åren 1718 - 94, finnas intagna de av konungen under nyss angiven tid utfärdade privilegierna. Då de i nyssnämnda publikationer införda privilegierna, förutom personupplysningar, vanligen innehålla uppgifter angående ovan under I. A. 2 st. angivna förhållanden, torde arkivalierna i riksarkivet icke behövas om källmaterial, för så vitt man ej vill följa ärendenas handläggning hos vederbörande myndigheter.

II.

Tiden den 1 januari 1849 - den 31 december 1887.

A. 1. Förordningen den 6 oktober 1848 angående aktiebolag (trädde i kraft den 1 januari 1849).

Därest i aktiebolag delägarnas personliga ansvarighet skulle vara begränsad till vars och ens insats, erfordrades dels aktiekapitalets fördelning på lotter, dels ock konungens stadfästelse av bolagsordningen. Ordningen och stadfästelsen skulle företes hos rätten i den ort, där styrelsen hade sitt säte. Det ålåg rätten att intaga innehållet av nyssnämnda handlingar "fullständigt i sitt protokoll" och införa "under rättelse om bolaget" i allmänna tidningarna, "därest ej, efter Konungens förordnande, allmän kungörelse i ämnet blivit utfärdad". På motsvarande sätt skulle förfaras, om ändring skedde i bolagsordning.

2. Förordningen den 30 maj 1879 angående tillägg till gällande föreskrifter om aktiebolag (trädde i kraft omedelbart).

"Efter varje val till styrelse eller styrelseledamot" skulle skrift-

lig anmälan om valets utgång göras till rådhusrätten, respektive domhavanden i den ort, där styrelsen hade sitt säte. Det ålåg rätten eller domhavanden att anteckna anmälningarna i en särskild dagbok och hålla dem tillgängliga för allmänheten.

3. Arkivalier.

a/ Arkivalierna till ärenden av förevarande slag, vilka föredragits inför konungen, förvaras i riksarkivet bland Civildepartementets (beträffande bankaktiebolag, bland Finansdepartementets) konseljhandlingar. Kungl. maj:ts beslut, vari återgävos de fastställda bolagsordningarna, återfinnas i vederbörande departements registratur. På riksarkivets expedition finnas tillgängliga exemplar av departementens föredragningslistor (för Civildepartementet sedan år 1890), vilket avsevärt underlättar återfinnandet av ett visst ärende. Om man endast vet den ungefärliga tidpunkten för ansökningshandlingarnas ingivande till departementet eller bolagsordningens stadfästelse, kan man söka antingen i ingående diariet, i vilket antecknades när ärendet anmäldes i konselj, eller i det utgående diariet för stadfästelseåret.

b/ Följande volymer bland Civildepartementets å riksarkivet förvarade ämnesordnade handlingar må här nämnas: OBS! För uppgift om nuvarande serie, se konkordans för Civildepartementet

Volym 102: förteckning över aktiebolag, avseende åren 1853 - 77,

Volymerna 103 - 106: samling av bolagsordningar, stadfästa under åren 1849 - 96 (samlingen är ej komplett; under tiden 1874 - 1881 stadfästa ordningar saknas),

Volymerna 107 - 110: anmälningar att bolag börjat verksamhet, åren 1874 - 1890,

Volym 111: anmälningar om upplösta bolag, 1875 - 1897,

Volym 112: statistiska uppgifter angående aktiebolag, 1881.

c/ Protokoll och övriga handlingar, som företetts hos underrätt, äro

i allmänhet fortfarande tillgängliga i rättens arkiv, därest de ej överförts till vederbörande lands- eller länsarkiv (för Stockholms och Malmös vidkommande är respektive stadsarkiv att anse såsom landsarkiv). ^{x)} Genom hänvändelse till riksarkivet kan i de flesta fall upplysning erhållas om gränsåren för dessa arkivleveranser.

B. Lagen den 19 november 1886 om bankaktiebolag.

1. I och med denna lags ikraftträdande den 1 januari 1887 upphörde 1848 års förordning att äga tillämpning å bankaktiebolag. Liksom i sistnämnda förordning föreskrevs konungens stadfästelse av bolagsordningen, företeende hos rätten och kungörande. Innan rörelsen kunde öppnas, måste inför konungens befallningshavande styrkas dels att nyssnämnda föreskrifter iakttagits, dels att kungörelse skett om styrelsens sammansättning och rätten till firmateckning (5 och 6 §§).

Vid ändring beträffande styrelsen eller firmateckningsrätten skulle an-

x)

Följande landsarkiv finnas:

- 1) Uppsala. Distrikt: Stockholms, Uppsala, Södermanlands, Örebro, Västmanlands och Kopparbergs län.
- 2) Vadstena. Distrikt: Östergötlands, Jönköpings, Kronobergs och Kalmar län.
- 3) Lund. Distrikt: Blekinge, Kristianstads, Malmöhus och Hallands län.
- 4) Göteborg. Distrikt: Göteborgs och Bohus, Älvsborgs, Skaraborgs och Värmlands län.
- 5) Härnösand. Distrikt: Gävleborgs, Västernorrlands, Västerbottens och Norrbottens län.

Följande länsarkiv finnas:

- 1) Visby. Distrikt: Gotlands län.
- 2) Östersund. Distrikt: Jämtlands län.

mälan göras hos konungens befallningshavande samt kungörelse införs i allmänna tidningarna (21 och 39 §§). Beträffande anmälan till rätten efter varje val av styrelse gällde samma bestämmelser som i 1879 års förordning (se ovan II.A.2.)

Dessa särskilda bestämmelser för bankaktiebolag gällde endast under år 1887 (jfr III. nedan).

2. Hithörande arkivalier förvaras i allmänhet fortfarande hos vederbörande länsstyrelse (jfr III. 3. nedan).

III.

Tiden den 1 januari 1888 - den 31 december 1896.

1. Lagen den 13 juli 1887 angående handelsregister, firma och prokura (trädde i kraft den 1 januari 1888).

Handelsregistren tillkommo för inskrivning av vissa uppgifter angående enskilda näringsidkares firmor och firmor för vissa associationer, däribland aktiebolag och bankaktiebolag, samt fördes för Stockholm av överståthållarämbetet, för annan stad av magistrat (eller stadsstyrelse) och för landsbygden av konungens befallningshavande. Inskrivning av uppgifter rörande aktiebolag skedde i en särskild avdelning av handelsregistret, benämnd "Handelsregister för aktiebolag och andra bolag, som icke äro handelsbolag".

Genom firmalagen upphävdes i förordningarna 1848 och 1879 samt i 1886 års banklag givna bestämmelser om anmälan hos rätten av bolagsordning och ändringar däri samt val av styrelse. 1848 års förordning och 1886 års banklag gällde i övrigt alltjämt, varför bolagsordning fortfarande prövades och stadfästes av kungl. maj:t.

2. Anmälan rörande aktiebolag skulle göras till handelsregistret i den ort, där styrelsen hade sitt säte. De uppgifter, som skulle lämnas beträffande aktiebolag i och för intagande i handelsregister, angavos i 19 § i lagen. Anmälan, vid vilken skulle fogas den av konungen fastställda bolagsordningen,

skulle bl.a. innehålla uppgifter om styrelsens sammansättning och rätten att teckna firman.

Anmälningsskyldighet förelåg jämväl beträffande ändring i förhållande, varom inskrivning skett i handelsregistret samt då aktiebolag sattes under förvaltning av sysslomän (vanligen likvidation, 15 §). Vid ändring av bolagsordningen skulle anmälan innehålla uppgift om dagen för konungens stadfästelse av ändringen samt ändringen i ett exemplar bifogas.

De i registren intagna uppgifterna kungjordes bl.a. i allmänna tidningarna och sammanfördes i den alltjämt - fast i ändrat utförande - utkommande publikationen "Samling av anmälningar", vartill årliga firma- och personregister finnas för här avsedd tid.

Föreskrifterna avsågo jämväl näring, som utövades, då lagen trädde i kraft, i följd varav anmälan till handelsregister skulle göras även för alla äldre, vid lagens ikraftträdande bestående aktiebolag.

3. Arkivalier.

Handelsregistren från ifrågavarande tid jämte de handlingar, som legat till grund för de däri intagna uppgifterna, förvaras i de flesta fall fortfarande hos de myndigheter, som förde desamma. Överståthållarämbetets register har dock överförts till Stockholms stadsarkiv.

"Samling av anmälningar" finnes tillgänglig hos patent- och registreringsverket, riksarkivet och de stora biblioteken.

IV.

Tiden efter den 1 januari 1897.

A. Lagen den 28 juni 1895 om aktiebolag (trädde i kraft den 1 januari 1897) slopade sanktionssystemet och införde i stället ett förprövnings-system, varvid registrering av aktiebolagen skedde hos en central myndighet, kungl. patent- och registreringsverket. Registreringen skulle

föregås av prövning av ansökningar om registrering av nya aktiebolag samt av anmälningar rörande dels ändringar i förhållanden, varom uppgift intagits i aktiebolagsregistret, dels andra förhållanden, som författningsenligt skulle anmälas. De uppgifter, som skulle intagas i det hos ämbetsverket förda aktiebolagsregistret, angåvos i 69 och 70 §§.

Enligt kungörelsen den 18 maj 1896 "om vad iakttagas bör i avseende å införande i aktiebolagsregistret av aktiebolag, vars ordning blivit av Konungen stadfäst" skulle alla äldre aktiebolag, vilka ej slutgiltigt upplösts, före den 1 juli 1897 anmälas till införande i aktiebolagsregistret. Genom ämbetsverkets försorg utgavs i januari 1897 "Förteckning över svenska aktiebolag", beträffande vilka uppgifter intagits i ovan nämnda "Samling av anmälningar" och om vars upplösning uttrycklig anmälan icke gjorts. Förteckningen innehåller även uppgift om aktiebolag, som icke förekommit i nyssnämnda publikation, men beträffande vilka enligt i Civildepartementet fördd förteckning ordningar fastställts av kungl. maj:t efter ingången av år 1882.

B. Lagen den 12 augusti 1910 om aktiebolag (trädde i kraft den 1 januari 1912).

Registreringen av aktiebolag omhänderhades fortfarande av patent- och registreringsverket. I 123 och 124 §§ angåvos de uppgifter, som skulle intagas i aktiebolagsregistret.

C. Lagen den 14 september 1944 om aktiebolag (trädde i kraft den 1 januari 1948).

Patent- och registreringsverket är alltjämt registreringsmyndighet. Bestämmelser om de uppgifter, som skola intagas i aktiebolagsregistret, meddelas i 193 och 194 §§.

D. Arkivalier.

1. De till grund för de i det centrala aktiebolagsregistret intagna uppgifterna liggande handlingarna förvaras hos patent- och registreringsverket i akter för varje bolag. En särskild förteckning föres över samtliga hos ämbetsverket registrerade bolag.

I registret intagna uppgifter kungöras i allmänna tidningarna och sammanförs i "Samling av anmälningar".

Till "Samling av anmälningar" finnas beträffande de däri intagna aktiebolagen för åren 1897 - 1922 såväl firma- som personregister samt för 1923 och 1924 firmaregister. För tiden därefter finnas även firmaregister, som dock endast föras månadsvis.

2. Sedan år 1912 har det ålegat aktiebolagen att insända avskrifter av sina redovisningshandlingar d.v.s. balansräkning, vinst- och förlusträkning och förvaltningsberättelse (enligt 1944 års lag även revisionsberättelse) till patent- och registreringsverket, som arkiverar sådana handlingar i samlingspärmar för varje bolag och håller handlingarna tillgängliga för allmänheten.